

การพัฒนาการเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล : บทสังเคราะห์เชิงวิพากษ์แห่งต้นศตวรรษที่ 21 Political Development of Democracy with Good Govern- ance: A Critique of the Early 21st Century

รองศาสตราจารย์ นฤมิตร สอดศุข¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นอธิบายถึงการพัฒนาการเมืองโดยเฉพาะตามวิถีทางประชาธิปไตยเป็นหลัก ทั้งนี้โดยปูพื้นฐานให้เห็นว่าการพัฒนาทางการเมืองถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งบทความยังวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาทั้งในกลุ่มประเทศแนวประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือแบบนิกกับแนวพึ่งพาในมิติสำคัญต่างๆ ทั้งในประเด็นลักษณะของสังคมพัฒนา กระบวนการของการพัฒนาและพลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจว่ามีลักษณะเฉพาะตัวต่างกันอย่างไร

สำหรับการพัฒนาการเมืองของประเทศกำลังพัฒนาตามวิถีทางประชาธิปไตยนั้น บทความเน้นวิเคราะห์มิติสำคัญต่างๆ ทั้งประเด็นลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง กระบวนการของการพัฒนาทางการเมือง การสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเชื่อมโยงทางการเมือง การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตย และวัฒนธรรมทางการเมืองกับความมั่นคงของประชาธิปไตย

นอกจากนั้น บทความยังได้สังเคราะห์เชิงวิพากษ์ให้เห็นว่าแม้ช่วงศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมาระบอบเสรีประชาธิปไตยจะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับโลกว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาการเมืองแต่กลับปรากฏว่าในช่วงหลังศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 กลับถูกตั้งข้อสงสัยว่าขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการแก้ไขปัญหาการคอร์รัปชันเพราะถูกรอบงำด้วยลักษณะอำนาจนิยมแอบแฝงทางการเมืองจนกระทั่งมีกระแสโต้แย้งว่ากำลังถูกทำลายด้วยระบอบอื่นๆ โดยเฉพาะ

¹ ผู้อำนวยการสำนักวิจัย สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ

ระบอบอำนาจนิยมปฏิรูปเช่นสาธารณรัฐประชาชนจีน และระบอบประชาธิปไตยแบบผูกขาดอำนาจเช่นรัสเซีย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ปัจจุบันจึงมีข้อเสนอแนะกันต่อมาว่าระบอบประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล ซึ่งยึดมั่นในหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า น่าจะเป็นทางเลือกและทางออกของการพัฒนาที่พึงปรารถนา

คำสำคัญ: การพัฒนาการเมือง, ประชาธิปไตย, ธรรมาภิบาล

Abstract

This article focuses mainly on political development, especially in the democratic way. Basically, this is to show that political development is an important foundation of economic, society and cultural development. The article also analyzes the key elements of development in developing countries, whether in countries with new industrial countries (NIC) or on a technical basis with dependencies in various important countries, both in terms of the characteristics of the developed society, the process of development and the dynamics of economic development that have their own unique characteristics. As for the political development of developing countries in accordance with the democratic way, the article focuses on analysis of various important dimensions, including issues of the nature of political development. The process of political development, the creation of political institutions and political degeneration, political development and democracy and political culture and stability of democracy.

In addition, the article synthesizes critiques that in the previous 20th century, liberal democracy was recognized globally as an important goal of political development. But it appears that in the period after the 20th century to the beginning of the 21st century, it was questioned as to the lack of efficiency and effectiveness in resolving the problem of corruption because it

was dominated by political covert power. Until there is a challenging trend by other regimes especially the reformed power such as the People's Republic of China and democratic monopolies such as Russia. For this reason, there are now suggestions that democracy, with good governance that adheres to the rule of law, morality, transparency, principles of participation, accountability and worthiness, is probably the desired choice and solution for development.

Keywords: political development, democracy, good governance.

1. เกริ่นนำ

ทุกสังคมหรือทุกประเทศในโลกย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา โดยบ้างก็อาจเปลี่ยนไปในทางเสื่อมกระทั่งล่มสลายไป บ้างก็ปรับเปลี่ยนพัฒนาไปในทางสร้างสรรค์ดีขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้ว ประเทศทั้งหลายต่างล้วนปรับเปลี่ยนไปในทางเจริญและทางเสื่อมคละเคล้ากันไป ปัญหาที่เพียงว่าเปลี่ยนไปในทิศทางใดมากกว่ากันระหว่างผลดีต่อการพัฒนาระยะสั้น หรือต่อการพัฒนาในระยะยาวแบบยั่งยืนหรือไม่ เพียงใด ต่อประเด็นเรื่องการพัฒนา นั้น การพัฒนาทางการเมืองนับว่ามีส่วนอย่างสำคัญในระดับรากฐานทีเดียว ในอันที่จะช่วยส่งผลกระทบตุน้ให้การพัฒนาในมิติด้านอื่นๆ บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคมวัฒนธรรมก็ตาม ในที่นี้จะแบ่งพิจารณาเป็น 3 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลง (Change) 2) การพัฒนา (Development) และ 3) การพัฒนาทางการเมือง (Political Development) และ 4) สรุป

2. การเปลี่ยนแปลง

รัฐหรือสังคมในมิติหนึ่งก็อาจเปรียบได้กับมนุษย์ นั่นคือในขณะที่คนเรามีการเกิด แก่ เจ็บและตาย หรือกล่าวโดยละเอียดเชิงเปรียบเทียบกับรัฐก็คือ เกิด เติบโต บรรลุวุฒิภาวะ เสื่อมและสลายในที่สุด รัฐก็เช่นกันย่อมจะมีการพัฒนาแบบวิวัฒนาการไปตามลำดับคล้ายมนุษย์ อย่างไรก็ตาม หากจะวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของรัฐกันแล้ว ก็อาจแบ่งประเภทสำนักคิดออกไปเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ หนึ่งระหว่างพวกที่มองการเปลี่ยนแปลงไปในทางสร้างสรรค์ กับพวกที่มองไปในทางทำลายหรือความเสื่อม สำหรับกลุ่มแรกต่างเชื่อมั่นว่า การเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดความก้าวหน้า การเจริญเติบโต

และการพัฒนา นั่นคือการเปลี่ยนแปลงจะนำไปสู่การเพิ่มพูนวิชาความรู้ ความสามารถในการควบคุมประชากรธรรมชาติ พร้อมทั้งสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนเรา ให้ดีขึ้นได้ ทักษะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอยู่ในปรัชญาความคิดของนักปราชญ์หลายท่าน อาทิ เซอร์ ไอแซก นิวตัน (Sir Isaac Newton – พ.ศ.2185 – 2270) อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant – พ.ศ.2267 – 2347) และชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin – พ.ศ. 2352 – 2425) แนวคิดกลุ่มแรกนี้มักเป็นของพวกที่เชื่อมั่นและเห็นในคุณประโยชน์ของ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลักนั่นเอง

ส่วนนักคิดอีกกลุ่มหนึ่งกลับเป็นไปในทางตรงกันข้ามว่า การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนามีแนวโน้มไปในทางลบ ด้วยเหตุที่เชื่อว่าจะนำไปสู่ความเสื่อมเป็นหลัก ดังนั้น คนกลุ่มนี้จึงมองว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งอันไม่พึงปรารถนา ดังเช่นทัศนะของเพลโต (Plato – C428 – 347 B.C) ของ ซ้ำค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau – พ.ศ. 2255 – 2321) และซิกมัน ฟรอยด์ (Sigmund Freud – พ.ศ.2399 – 2482) ต่างอยู่ในกลุ่มที่เห็นต่างออกไปว่า การที่มนุษย์นำเอาความรู้หรืออารยธรรมที่ค้นพบเข้าไปควบคุมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งปวงนั้น ผลสุดท้ายแล้วมนุษย์จะต้องพบกับความสูญเสียไม่ว่าจะเป็นความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ความดีงาม หรือความสุขที่รุ่มร่ามในชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นยังจะก่อให้เกิดผลร้ายและการทำลายล้างตามมา

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการพัฒนาก้าวหน้าทางวัตถุในตัวของมันเอง เป็นผลให้ศีลธรรมและจิตวิญญาณของมนุษย์ต้องเสื่อมถอยลง นั่นคือในขณะที่คนเราพยายามจะแสวงหาผลผลิตด้านอาหารและวัตถุดิบค่านั้น มนุษย์ไม่สามารถจะแยกพันไปจากการพัฒนาเทคโนโลยีในทางทำลาย อาทิประเภทอาวุธและสารเคมีเป็นพิษไปได้ ซึ่งนั่นย่อมเท่ากับเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม พร้อมทั้งวงจรของสิ่งมีชีวิตรวมทั้งมนุษย์เองด้วย ดังผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งนำความก้าวหน้าสะกดกสบายมาสู่มนุษย์นั้น การผลิตสินค้าด้วยเครื่องจักรและพลังงานก็มีส่วนทำลายสภาพแวดล้อม เหมือนเช่นที่การปฏิวัติเขียวได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จากการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงประเภทสารเคมีนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงล่าสุดในด้านพันธุวิศวกรรม (Genetics Engineering) ด้วยการตัดต่อยีนส์ หรือ จีเอ็มโอ. (Genetically Modified Organism – GMO.) ก็เช่นกัน ก็

กำลังถูกต่อต้านอย่างกว้างขวางว่าอาจจะก่อให้เกิดการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภคได้ในระยะยาว จากประสบการณ์ในอดีตของมนุษย์ นับเป็นบทเรียนให้คนเราจำนวนมากเริ่มตระหนักร่วมกันว่าทั้งการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ต่างล้วนมีผลต่อทั้งการเพิ่มและลดคุณภาพชีวิตของเราไปพร้อมกัน กระนั้นคนส่วนมากก็ยังต่างพากันยอมรับว่า มนุษย์ต้องยอมเผชิญกับปัญหาและภัยอันตรายซึ่งรุนแรงขึ้นควบคู่ไปกับชีวิตที่เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ก็เพื่อจะสามารถเสกสรรทางวัตถุได้ต่อไปนั่นเอง

3. การพัฒนา

ความหมายของการพัฒนาส่วนหนึ่งหมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงอยู่ด้วย เพียงแต่มักเน้นกันไปที่การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือความทันสมัย (Modernization) ตลอดจนการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นโดยทั่วไปแล้ว แบบแผนการพัฒนาตามแบบโลกตะวันตกมันได้รับการยอมรับ และมีอิทธิพลครอบงำประเทศต่างๆไปทั่วโลก อย่างไรก็ตามก็ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันต่อมาถึงผลลัพธ์ที่ตามมาว่า หลังจากประเทศกำลังพัฒนาเดินตามแนวทางดังกล่าวกลับตกอยู่ในสภาพ “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” กล่าวคือมีการพัฒนาแต่ทางวัตถุแต่ไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนให้ดีขึ้นได้จริงอย่างทั่วถึงเป็นธรรม ในที่นี้จะพิจารณาเรื่องการพัฒนาเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้ 1) ลักษณะของระบบสังคมพัฒนา (Characteristics of Developed Social System) 2) กระบวนการของการพัฒนา (Development Process) 3) พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจ (The Dynamics of Economic Development)

ก. ลักษณะของระบบสังคมพัฒนา องค์ประกอบสำคัญของสังคมที่พัฒนาแล้ว อาจวิเคราะห์ได้จากหลายปัจจัย ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมรวมทั้งด้านบุคคล มีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเห็นว่าปัจจัยอันพึงมีของสังคมที่พัฒนาควรประกอบด้วยมิติด้านองค์กร (Organizational Dimension) ด้านเทคโนโลยี (Technological Dimension) และด้านทัศนคติ (Attitudinal Dimension)

มิติด้านองค์กรของสังคมพัฒนา หมายถึง สังคมที่มีการเน้นบทบาทและโครงสร้างของกลุ่มองค์กรและสังคม ในลักษณะที่มีการจำแนกประเภทไปตามความ

ชำนาญเฉพาะ โดยเปลี่ยนให้ดำเนินการอย่างเป็นอิสระและมีการแยกแยะงานออกจากกันอย่างชัดเจน สำหรับมิติด้านเทคโนโลยี จะหมายถึง การใช้กลไกต่างๆ ที่มนุษย์สรรค์สร้างขึ้นอย่างทันสมัยและซับซ้อนเพิ่มขึ้น ในอันที่จะควบคุมสภาพแวดล้อมและการผลิตสินค้าและบริการ ส่วนมิติด้านทัศนคติ หมายถึง มีการยกระดับเรื่องความเชื่อทางการเมืองของประชาชนในเชิงคุณภาพมากขึ้น นั่นคือจะมีกระบวนการด้านการตระหนักรู้ การก่อผลกระทบและการประเมินค่า ซึ่งโดยอาศัยหลักการของความรู้ ภูมิปัญญาที่มีเหตุผล การให้คุณค่าในทางโลกและการเป็นตัวของตัวเองเพิ่มสูงขึ้น

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบองค์ประกอบของการพัฒนาดังกล่าวแล้ว พบว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งประเทศกำลังพัฒนามักจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยมีรากฐานความเชื่อที่ว่า การที่ประชาชนมีสินค้าและบริการบริโภคมากขึ้นจะช่วยให้มีชีวิตที่ดีกว่า มีความมั่นคงปลอดภัยและความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ ประเทศต่างๆ จึงพากันมุ่งมั่นใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจโดยที่มักจะเน้นความสำเร็จโดยดูจากเกณฑ์วัดบางส่วน เช่น อัตราผลผลิตมวลรวมแห่งชาติ (Gross National Product – GNP) อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งรายได้ประชากรต่อหัว (Per Capita Income) เป็นต้น จริงอยู่ว่า ดัชนีวัดดังกล่าวสามารถสะท้อนภาพกว้างโดยรวมให้เห็นได้ในอัตราเฉลี่ย แต่ก็ต้องยอมรับว่าไม่อาจแสดงให้เห็นความจริงได้ทั้งหมด อาทิ อัตรารายได้ประชากรต่อหัวซึ่งคิดจากการนำรายได้ประชาชาติรายปีหารด้วยจำนวนประชากรรายปี ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถจะสะท้อนให้เห็นฐานะที่แท้จริงของประชากรในประเทศได้ทั้งหมดว่า มีคนรวยคนจนเป็นสัดส่วนต่างกันมากน้อยเท่าใด หรือมีช่องว่างมากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุปัจจัยที่มีอาการแทรกซ้อนข้างเคียงในแง่ลบจากการพัฒนาดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดและปฏิกิริยาต่อต้านขึ้นมา โดยเฉพาะสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมในนามของขบวนการคอมมิวนิสต์และขบวนการรัฐอิสลามเป็นอาทิ แง่มุมที่สอดคล้องกันของลัทธิทั้งสองก็คือความรู้สึกต่อต้านความเป็นตะวันตก ในฐานะที่มีอิทธิพลเข้าไปครอบงำประชาชนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางฝักใฝ่วัตถุนิยมและปัจเจกชนนิยมเพิ่มขึ้นมาก ไซแต่เท่านั้น ปัจจุบันยังได้เกิดกระแสต่อต้านการพัฒนาที่เน้นด้านความเจริญทางวัตถุกันเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเกิดเป็นขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโยงโยเครือข่ายไปทั่ว เพราะนับวันธรรมชาติจะถูกทำลายและเกิดสภาวะมลพิษอย่างมาก อันเป็นผลจากการขยายตัวทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ดี แม้มนุษยชาติจะเริ่มตระหนักในมหันตภัยของการพัฒนาอย่างขาดการยั้งคิด เนื่องจากมองเห็นผลกระทบที่กำลังได้รับอย่างชัดเจนก็ตาม ดังเช่นที่ชาติมหาอำนาจต้องหาทางประทุมตกลงกันเพื่อควบคุมปริมาณการใช้พลังงานให้ลดลง เพื่อที่ว่าจะสามารถชะลอการทำลายชั้นโอโซนไม่ให้เกิดสภาวะโลกร้อนเพิ่มขึ้นไปอีก แต่ในโลกของความเป็นจริงกลับปรากฏว่า ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน และประเทศร่ำรวยหรือยากจนก็ตาม ต่างก็ยังคงดิ้นรนขนขวายพัฒนาในมิติต่างๆไปในทิศทางคล้ายคลึงกันอยู่ตลอดเวลา สภาพการณ์ดังกล่าวแม้มนุษย์จะได้ประโยชน์ทว่าก็เป็นที่น่าหว่นวิตกว่า หากปราศจากการระมัดระวังป้องกันอย่างเหมาะสมแล้ว ในระยะยาวอาจนำภัยพิบัติมาสู่มวลมนุษยชาติอย่างเลี่ยงไม่ได้ แนวโน้มของการพัฒนาดังกล่าวก็เช่น การขยายตัวของเมือง การเพิ่มศักยภาพการผลิต การขยายตัวด้านคมนาคม การศึกษา สุขภาพอนามัย เป็นต้น

ข. กระบวนการของการพัฒนา มีนักวิชาการสำนักต่างๆ พยายามจะอธิบายถึงขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะทันสมัยกันหลายลักษณะ รูปแบบที่ค่อนข้างจะเป็นที่รู้จักกันดีก็มีอาทิ จากแบบประเพณีไปสู่ภาวะทันสมัย จากพื้นบ้านไปสู่ความเป็นเมือง และจากพัฒนาน้อยไปสู่พัฒนามาก เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้นก็เช่น การอธิบายกระบวนการของการพัฒนาสังคมตามลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งนำเสนอลำดับขั้นของการพัฒนาสังคมจากสมมติฐานที่ว่านายทุนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบกรรมกร โดยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนคือ สังคมดั้งเดิม สังคมทาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์ อันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถขจัดปัญหาชนชั้นและการเอารัดเอาเปรียบให้หมดไป อย่างไรก็ตามก็มีแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ ที่เห็นต่างออกไป เช่นบ้างก็มองว่ากระบวนการของการพัฒนาเป็นผลจากการเผชิญหน้ากัน ระหว่างทัศนคติและค่านิยมดั้งเดิมกับสมัยใหม่ การปรับเปลี่ยนจากสังคมชนบทหรือสังคมเกษตรกรรม ไปเป็นสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนผ่านอำนาจการเมืองและสังคมจากผู้นำหัวเก่าไปสู่หัวสมัยใหม่ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้ว การวิเคราะห์ถึงการพัฒนาในมิติขององค์กรและมิติของเทคโนโลยีมักทำกันในระดับมหภาค ส่วนมิติด้านทัศนคติมักทำกันในระดับจุลภาคหรือระดับปัจเจกบุคคล ต่อประเด็นดังกล่าว มีนักวิชาการได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของความเป็นคนทันสมัยในสังคมกำลังพัฒนาเอาไว้มากมาย โดยมีปัจจัยที่เป็นตัวแปร

ร่วมอยู่หลายประการ อาทิ อิงเคเลส อเล็กซ์ (Inkeles Aex) และเดวิด สมิท (David Smith) พบว่าประกอบด้วย เป็นคนเปิดใจรับประสบการณ์ใหม่ๆ ปรับเปลี่ยนสำนึกแห่งความภาคภูมิใจจากโครงสร้างอำนาจเก่า เช่น บิดา มารดา หรือผู้นำศาสนา ฯลฯ ไปยังบุคคลผู้เป็นตัวแทนของสถาบันสมัยใหม่ต่างๆ อาทิ ผู้นำรัฐบาลและรัฐสภา เป็นต้น เชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมากกว่าเชื่อเรื่องโชดชะตา อยากให้มีการระดมทางสังคมเพื่อผู้คนและเด็กๆ เชื่อมั่นในเรื่องการวางแผนและการตรงต่อเวลา สนใจในเรื่องการเมืองท้องถิ่นและกิจกรรมของชุมชนตลอดจนสนใจข่าวสารบ้านเมืองทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

เนื่องจากโลกยุคไร้พรมแดนปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ คลื่นคล้ายไปสู่การมีข่าวสาร วัฒนธรรมและเศรษฐกิจร่วมกันมากขึ้น การพัฒนาทางสังคมของประเทศส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มไปในทิศทางคล้ายๆกัน นั่นคือการเน้นด้านการศึกษา การเปิดรับสื่อมวลชนสมัยใหม่ตลอดจนการทำงานในระบบอุตสาหกรรมหรือองค์กรราชการสมัยใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็ได้ หมายความว่าทุกประเทศจะต้องมีแนวโน้มเช่นนั้นเสมอไป เพราะยังมีบางสังคมที่เลือกวิถีทางต่างออกไป โดยไม่เน้นไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก ตัวอย่างก็มีอาทิสังคมของรัฐอิสลามเช่นในอิหร่าน หรือสังคมคอมมิวนิสต์เช่นในเกาหลีเหนือ เป็นต้น

ต่อประเด็นที่ว่าเพราะเหตุใดบางประเทศจึงมีการพัฒนาสูงกว่าหรือต่ำกว่าบางประเทศนั้น มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่พยายามจะอธิบายโดยให้น้ำหนักกับปัจจัยด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก อาทิ เช่น แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นต้น ประเด็นที่นักวิชาการพยายามจะอธิบายโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ก็เช่นกรณีประเทศอินเดียกับจีนว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ที่สำคัญคืออินเดียมีอุปสรรคจากการแบ่งชั้นวรรณะ และจีนมีอุปสรรคจากการยึดมั่นประเพณีความเชื่อล้าหลังมากเกินไปเป็นสำคัญ ส่วนในทางตรงกันข้าม ปรากฏว่าวัฒนธรรมของญี่ปุ่นกลับช่วยส่งเสริมการพัฒนา เนื่องจากคนญี่ปุ่นยึดมั่นในจริยธรรมของการทำงานว่า ทุกคนจะต้องทุ่มเททำงานด้วยความซื่อสัตย์และจริงใจ ทั้งนี้ก็เพื่อสามารถบรรลุผลในการพิทักษ์ปกป้องและสร้างชาติให้ไพบูลย์สืบไปนั่นเอง จากข้อสรุปดังกล่าวคงพอจะช่วยให้เห็นความสำคัญของปัจจัยทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาได้เป็นอย่างดี

ค. พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในแวดวงของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่างๆในโลกนั้น ล้วนแล้วแต่มีหน่วยหรือองค์กรต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย

ทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ หรือในระดับที่เป็นผู้มีบทบาทหลักหรือบทบาทรองในระดับสำคัญก็เช่นรัฐบาล บรรษัทขนาดใหญ่ หรือองค์กรทางการเงินหรือธนาคารระหว่างประเทศ เป็นต้น ส่วนในระดับสำคัญรองลงมา ก็เช่น ธุรกิจขนาดกลาง หรือขนาดย่อม คนงาน หรือผู้บริโภค เป็นต้น กิจกรรมสำคัญที่ทุกประเทศมุ่งปฏิบัติให้บรรลุผลในการพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ก็ล้วนต่างมุ่งหวังให้ได้เปรียบเชิงการค้า นั่นคือสามารถส่งออกมากกว่าสั่งเข้าสินค้า ในการเพิ่มผลผลิตมวลรวมประชาชาติและรายได้ประชาชาติให้สูงขึ้นด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อนำมาใช้จ่ายสำหรับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นในทุกทาง

อย่างไรก็ตาม แม้ทุกประเทศจะมีจุดหมายคล้ายกัน ทว่าต่างก็เลือกปฏิบัติตามแนวคิดทฤษฎีหรือแบบแผนที่ตนเชื่อมั่น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่เน้นบทบาทของภาครัฐ (Statist Approach) กับแนวเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberal Approach) สำหรับกลุ่มแรกนั้นรัฐจะเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนระบบการผลิตและกระจายสินค้า ด้วยการลงทุนจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่างๆ อาทิ ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ พลังงานอื่นๆ ฯลฯ พร้อมทั้งดำเนินนโยบายปกป้องทางการค้ามิให้ต่างชาติเข้าไปเป็นคู่แข่งแต่เท่านั้น รัฐบาลยังเข้าไปแทรกแซงการผลิตสินค้าที่มีความสำคัญต่อสวัสดิการและเสถียรภาพความมั่นคงของชาติอีกด้วย โดยอาจดำเนินการในรูปกิจการของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจที่พึ่งภาคเอกชนเข้าร่วมทุนบางส่วน นอกจากนั้น รัฐบาลยังมีนโยบายเน้นกระจายผลผลิตและบริการไปเพื่อให้ความช่วยเหลือกับผู้ยากไร้อีกด้วย ตัวอย่างของประเทศที่ใช้ระบบนี้ก็มีอาทิ อินเดีย ไทย เม็กซิโก บราซิล แทนซาเนีย เป็นต้น ส่วนในประเทศคอมมิวนิสต์ ก็ถือเป็นรูปแบบสุดขั้วของรัฐในลักษณะนี้ได้

สำหรับรัฐในแนวเสรีนิยมใหม่จะเน้นระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด โดยรัฐจะเข้าไปมีบทบาทอย่างจำกัด ด้วยเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของตลาดเสรี นอกจากนี้ รัฐบาลยังจะไม่เน้นการใช้จ่ายสาธารณะและพยายามจะไม่ออกกฎระเบียบไปควบคุมกิจการต่างๆ มากนัก ทว่าจะมุ่งส่งเสริมให้เกิดการค้าเสรีและการลงทุนของต่างชาติเพิ่มขึ้น ปัจจุบันนี้มีประเทศต่างๆ นิยมใช้รูปแบบนี้จำนวนมาก ทั้งนี้รวมถึงประเทศที่เคยใช้รูปแบบแรกก็หันมาใช้รูปแบบนี้กันมากขึ้นด้วย

จากรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจโดยพื้นฐานทั้งสองรูปแบบดังกล่าว ทั้งแบบที่รัฐเข้าไปมีบทบาทมากกับแบบที่รัฐลดบทบาทลง ยังมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่

โดดเด่นเป็นที่นิยมกันอีก 2 ลักษณะในชั้นหลัง คือ 1) แนวแบบประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือแบบนิค (Newly Industrialized Countries Approach – NIC Way) และ 2) แนวแบบพึ่งพา (Dependency Approach)

(1) **แนวแบบประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือแบบนิค** นับเป็นลักษณะผสมระหว่างรูปแบบการพัฒนาแบบเน้นบทบาทภาครัฐกับแบบเสรีนิยมใหม่เข้าด้วยกัน การพัฒนาตามแบบนิคนี้ถือว่าเป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากแบบแผนของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งก่อให้เกิดผลสำเร็จในการรักษาอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงไว้ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้โดยมียุทธศาสตร์พื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวม 3 ประการ คือ

(ก) **การเน้นตลาดส่งออกและบทบาทภาครัฐ** ลักษณะเด่นของวิธีแบบนิคจะคล้ายเศรษฐกิจแบบการตลาด เนื่องจากจะเน้นแบบทุนนิยมที่รัฐบาลจะเข้าไปจำกัดควบคุมธุรกิจน้อย ทว่ารัฐกลับจะเข้าไปช่วยส่งเสริมอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับภาคการลงทุน รวมถึงการใช้นโยบายภาษี นโยบายการใช้จ่ายภาครัฐ ตลอดจนดำเนินนโยบายการส่งเสริมการส่งออกอีกด้วย

(ข) **การตั้งเป้าด้านช่องทางการตลาด** ยุทธศาสตร์ในข้อนี้กำหนดให้ภาครัฐและธุรกิจเอกชนร่วมมือกัน เพื่อการผลิตสินค้าซึ่งสามารถจะขายได้อย่างดีในตลาดต่างประเทศ ยุทธวิธีที่จะทำให้เป้าหมายดังกล่าวบรรลุผลก็คือ การผลิตสินค้าคุณภาพที่ทันสมัยขายในราคาถูกเพื่อแบ่งส่วนแบ่งจากตลาดให้ได้ จากนั้นเมื่อได้รับความนิยมจึงค่อยเพิ่มราคาและคุณภาพให้สูงขึ้นภายหลัง รวมทั้งค่อยๆ เปลี่ยนประเภทสินค้าจากชนิดที่ผลิตแบบง่ายๆ โดยใช้แรงงานเป็นหลัก จำพวกสินค้าสิ่งทอ รองเท้า หรือของเด็กเล่น ไปเป็นสินค้าที่ต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิตสูงขึ้น อาทิ อุตสาหกรรมต่อเรือ รถยนต์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันแม้รัฐบาลจะใช้นโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ แต่ก็ก็จะเน้นใช้นโยบายภาษีและอื่นๆ เพื่อปกป้องผู้ผลิตจากสินค้าสิ่งเข้าอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย

(ค) **การสนับสนุนภาคเกษตรกรรม** ด้วยเหตุที่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มักมีพื้นฐานเป็นประเทศเกษตรกรรม ดังนั้น รัฐบาลส่วนใหญ่จึงมักสนับสนุนให้มีการผลิตอาหารภายในประเทศให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสนองตอบต่อการบริโภคตลอดจนการส่งออก หรือเป็นวัตถุดิบสำหรับป้อนภาคอุตสาหกรรมเกษตร รัฐบาลของประเทศนิกจึงนิยมใช้นโยบายกระจายที่ดินให้กับชาวนารายย่อยที่ไร้ที่ทำกิน ให้เงินอุดหนุนผลผลิตด้านอาหารที่ผลิตภายในประเทศ ตลอดจนใช้นโยบายเก็บภาษีศุลกากร

สินค้าเข้าประเภทอาหารในอัตราสูง ในด้านการใช้มาตรการทางเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลายยังมักใช้นโยบายจัดเก็บภาษีและภาษีศุลกากรในอัตราสูง เพื่อเป็นมาตรการควบคุมมิให้ประชาชนมุ่งบริโภคมากเกินไป สำหรับผลประโยชน์หรือกำไรที่ได้รับนั้น นอกจากรัฐจะกำหนดหลักการในการแบ่งสรรปันส่วนระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อันประกอบด้วย บรรษัทข้ามชาติ ธุรกิจระดับชาติกับรัฐแล้ว ปกติรัฐก็จะนำรายได้ดังกล่าวไปลงทุนต่อไปด้วยการประสานกับธุรกิจเอกชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวต่อไป โดยเฉพาะในด้านการคลัง การคมนาคมและการพาณิชย์เป็นหลัก จากยุทธศาสตร์และมาตรการในการประสานร่วมมือระหว่างภาครัฐกับธุรกิจเอกชนดังกล่าว นับเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ประเทศนี้ทั้งหลายประสบความสำเร็จในการแข่งขันระดับนานาชาติได้เป็นอย่างดี

สำหรับการใช้มาตรการทางการเมื่อนั้น รัฐบาลของประเทศนี้จะพยายามรักษาเสถียรภาพและความมั่นคง ในอันที่จะช่วยเสริมมาตรการทางเศรษฐกิจให้บรรลุผล ด้วยการจำกัดควบคุมสิทธิเสรีภาพทางการเมืองให้อยู่ในขอบเขต กลุ่มชนที่ถูกคุมเข้มมากที่สุดก็คือบรรดาสหภาพแรงงานหรือกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ ทั้งหมด เนื่องจากรัฐบาลต้องพยายามป้องกันมิให้เกิดการนัดหยุดงานประท้วง และต้องการควบคุมอัตราค่าจ้างแรงงานไม่ให้สูงเกินไป อันจะก่อผลกระทบต่อธุรกิจการลงทุนของต่างชาติและเสียบรรยากาศการลงทุน ส่วนในแง่นโยบายของรัฐต่อชนในชาตินั้น ประเทศนี้มักจะเน้นการลงทุนด้านการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพของประชากร ซึ่งเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งในด้านการใช้จ่ายเพื่อประชาชนจะได้รับประโยชน์จากภาคสินค้าและบริการเพิ่มขึ้นด้วย ต่อมาภายหลัง เมื่อประเทศนี้ค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ และค่อนข้างจะมีเสถียรภาพทางการเมืองมากขึ้นแล้ว ต่างก็ค่อยๆผ่อนคลายมาตรการเข้มงวดทางการเมืองลง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมและเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์เมืองได้เพิ่มขึ้น และมีโอกาสที่จะบริโภคสินค้าได้อย่างหลากหลายมากขึ้นด้วย

บรรดาประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลายล้วนอยู่ในทวีปเอเชียแทบทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ญี่ปุ่นซึ่งต่อมาประสบความสำเร็จเป็นประเทศอุตสาหกรรมเต็มตัว ส่วนประเทศอื่นๆ ก็มี เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกง สิงคโปร์ และถือกันว่ามาเลเซีย และไทยก็พัฒนาก้าวไปในทิศทางสู่ความเป็นนิคมเช่นกัน ส่วนประเทศโลกที่สามอื่นๆ ที่เดินตามแนวทางเดียวกันนี้ เช่น เม็กซิโก บราซิล อินเดีย เป็นต้น สำหรับในช่วงระยะแรกๆ ถือกันว่าประเทศนี้เอเชีย

ประสบความสำเร็จมากกว่าประเทศอื่นๆ เนื่องจากไม่ประสบปัญหาความแตกต่าง เหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง และภาคเมืองกับชนบทมากนัก ขณะเดียวกัน ก็ถือว่าไม่ต้องพึ่งพาทุนบริษัทหรือตลาดต่างชาติมากนัก

อย่างไรก็ตาม แม้ต่างมองกันว่าประเทศนิเกเซียได้เปรียบกว่าประเทศอื่นๆ อยู่ก็ตามแต่แล้วก็เกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียขึ้นในกลุ่มประเทศนิเกเซียได้ โดย เริ่มต้นที่ประเทศไทยและลุกลามไปยังประเทศอื่นๆ ในเอเชียและโลกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นเกาหลีใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฮังการี ไต้หวัน จนแม้กระทั่งญี่ปุ่น และต่อเนื่องไปยังรัสเซียและประเทศลาตินอเมริกาบางประเทศ การที่เศรษฐกิจไทยพึ่งพาเงินทุนจากต่างชาติมากเกินไป ด้วยการนำเงินที่กู้ยืมจากต่างประเทศไปลงทุนในธุรกิจที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก โดยเฉพาะภาคอสังหาริมทรัพย์ ต่อมาเมื่อประสบปัญหาการส่งออกเพราะผู้คู่แข่งรายใหม่ๆ ที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าไม่ได้ เป็นผลประกอบกับให้ต่างชาติขาดความเชื่อถือจึงเกิดปัญหาเงินทุนไหลออกจำนวนมาก แม้รัฐบาลจะพยายามปกป้องค่าเงินบาทก็กระทำไม่สำเร็จ จึงต้องสูญเสียเงินทุนสำรองไปเป็นจำนวนมาก และจำต้องลดค่าเงินบาทในท้ายที่สุดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัดของประเทศนิเกเซียดังกล่าว ทำให้เกิดการวิเคราะห์เพื่อเป็นบทเรียนกันต่อมาว่าไม่ควรพิจารณากันอย่างผิวเผินว่า วิธีการของเอเชียอาจถือเป็นต้นแบบของความสำเร็จได้อีกต่อไป

(2) **แนวแบบพึ่งพา** ถือเป็นแนวคิดวิเคราะห์ตามทฤษฎีระบบโลกซึ่งมองว่าประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาต่างพึ่งพาการพัฒนาจากประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้วเป็นหลัก โดยถือเป็นความสืบเนื่องมาแต่ยุคจักรวรรดินิยมในอดีต แม้ต่อมาประเทศอดีตอาณานิคมในโลกที่สามต่างได้รับเอกราชแล้วก็ตาม แนวทฤษฎีพึ่งพาก็วิพากษ์วิจารณ์ว่าล้วนยังไม่สามารถสลัดพ้นจากอิทธิพลมหาอำนาจตะวันตกไปได้ จริงอยู่ว่าประเทศอดีตจักรวรรดินิยมจะมีได้เข้าไปครอบงำเหนืออธิปไตยเช่นเคย เนื่องจากมีการถนอมทหารและฝ่ายปกครองเช่นตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ออกไป ทว่าก็มีได้หมายความว่า จะหมดอิทธิพลไปอย่างสิ้นเชิง อาทิ ในทางการทหารก็ยังมีการทำสัญญาข้อตกลงในการคงฐานทัพเอาไว้ โดยเฉพาะในจุดที่ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ เช่น กรณีฐานทัพอเมริกันในเกาหลีใต้ ไต้หวันและฟิลิปปินส์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น ส่วนในทางการเมืองก็ยังมีคงไว้และขยายความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน ทั้งนี้โดยควบคู่กับการร่วมมือช่วยเหลือและติดต่อค้าขายกันภายใต้ระบบทุนนิยม

โลกต่อไป ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ประเทศมหาอำนาจสามารถครองจำ และควบคุมสภาพเศรษฐกิจการเมืองเหนือประเทศกำลังพัฒนาไว้ได้ค่อนข้างเบ็ดเสร็จ โดยเฉพาะในแง่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถสกัดกั้นผลกำไรได้เต็มที่เนื่องจากควบคุมได้ทั้งด้านทุนตลาดและราคา รวมทั้งเทคโนโลยีการผลิต

แนวทฤษฎีพึ่งพายังพยายามอธิบายให้เห็นความเชื่อมโยงทางสายโซ่ ยุทธศาสตร์ของการพึ่งพาในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกไว้ต่อไปอีกว่า เป็นความเชื่อมโยงถึงกันใน 3 ระดับ คือ ประเทศมหาอำนาจในฐานะที่เป็นศูนย์กลาง (Core) อาทิ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น สหภาพยุโรป ฯลฯ ประเทศพัฒนาแล้วระดับกลางในฐานะที่เป็นกึ่งรอบนอก (Semi – Pheriphery) อาทิ เม็กซิโก บราซิล ใต้หวัน ฯลฯ กับประเทศกำลังพัฒนาในฐานะที่เป็นรอบนอก (Pheriphery) อาทิ อุกันดา กัมพูชา ลาว ฯลฯ

ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันจะเป็นในลักษณะความได้เปรียบเสียเปรียบกัน โดยที่ส่วนศูนย์กลางของรัฐทุนนิยมจะได้รับประโยชน์สูงสุด องค์ประกอบสำคัญของส่วนนี้จะประกอบไปด้วยบริษัทและสถาบันการเงินขนาดใหญ่หนุนหลัง เฉพาะอย่างยิ่งบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่จะมีอิทธิพลมาก เช่น บริษัทเจเนอรัล มอเตอร์ส (General Motors) ของสหรัฐอเมริกา มัตซุชิตะ (Matsushita) ของญี่ปุ่น และซีเมนส์ (Siemens) ของเยอรมนี เป็นต้น ส่วนที่นับว่าเสียประโยชน์มากที่สุดก็คือ ส่วนรอบนอกของประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา ซึ่งจะถูกรัดเอาเปรียบอีกทอดหนึ่งจากประเทศกึ่งรอบนอกในลักษณะไล่เบียดกันเป็นทอดๆ หากจะเปรียบอีกแง่หนึ่งก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ประเทศรอบนอกที่เสมือนเป็นหมู่บ้านในชนบท นอกจากจะถูกเอาเปรียบโดยกลไกทางเศรษฐกิจในระดับชาติและระดับข้ามชาติแล้ว ก็ยังถูกเอาเปรียบโดยกลไกทางเศรษฐกิจในส่วนภูมิภาค หรือในระดับท้องถิ่นด้วยตนเองอีกด้วย

รูปแบบความสัมพันธ์ที่ประเทศรอบนอกเป็นเบี้ยล่างจึงปรากฏออกมาจากเงื่อนไขที่ว่าในขณะที่ประเทศพัฒนาเป็นเจ้าของทุนและเทคโนโลยี แต่ประเทศกำลังพัฒนาเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก อย่างไรก็ตามก็เกิดมีการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นในบรรดาประเทศกำลังพัฒนาบ้างในบางกลุ่ม ทว่าก็มักเป็นประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำบางพวกมากกว่า โดยเฉพาะมักเกิดขึ้นในประเทศที่ปกครองโดยระบบทหารหรือระบบราชการ เช่น เกาหลีใต้ ไทย บราซิล เป็นต้น กลุ่มคนที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกันตามลำดับมักประกอบด้วย บริษัทข้ามชาติ นายทุนชาติและกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองเป็นหลัก ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพที่เรียกได้ว่า “โง่ จน เจ็บ” ต่อไป

อย่างไรก็ดี ก็ได้มีนักวิชาการออกมาวิจารณ์ตอบโต้แนวคิดทฤษฎีของสำนักฟังกา เช่นกันในทำนองที่ว่า เป็นการมองที่ไม่ละเอียดลออเท่าใดนักในการให้นำหนักไปที่ประเทศศูนย์กลางมากเกินไป ข้อโต้แย้งสำคัญชี้ไปในประเด็นที่ว่า น่าจะยังมีปัจจัยอื่นๆ อันเป็นที่มาของความด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ควรคำนึงถึงอีกมาก อาทิ เช่นปัญหาภายในอันเนื่องมาจากการทุจริตประพตติมิชอบของข้าราชการและนักการเมือง การขาดเอกภาพของชนในชาติ การมีประชากรมากเกินไป เป็นต้น หรือแม้แต่มีการยกประเด็นความสำเร็จของกลุ่มประเด็นความสำเร็จของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียขึ้นมาโต้แย้งว่า อาจเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางประการที่เอื้อต่อการพัฒนาซึ่งประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ในทวีปแอฟริกาและลาตินอเมริกาไม่มีก็อาจเป็นไปได้ ต่อประเด็นดังกล่าว ดูเหมือนว่าผลลัพธ์จากวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียที่เกิดขึ้น คงจะเป็นคำตอบให้กับข้อวิเคราะห์ดังกล่าวไปได้ในระดับหนึ่งแล้ว

ข้อโต้แย้งเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในชั้นหลังต่อทฤษฎีฟังกามีอีกว่า ตัวเลขอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา ในระยะหลังกลับสูงกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วเสียอีกโดยเฉพาะนับแต่ประมาณช่วงกลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ในระดับเปรียบเทียบประมาณ 5:1 อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งดังกล่าวดูน่าจะเป็นภาพลวงตามากกว่า เนื่องจากเป็นการเปรียบเทียบอัตราการเติบโตที่ตั้งอยู่บนฐานที่ต่างกัน นั่นคือประเทศพัฒนาแล้วมีภาคเศรษฐกิจที่ใหญ่โตกว่ากันมากจนไม่อาจนำมาเทียบกันได้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีข้อเท็จจริงต่อไปอีกด้วยว่า ผลของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาดังกล่าวยังมักตกอยู่กับกลุ่มชนชั้นนำจำนวนน้อยอีกด้วย นั่นคือมีข้อเท็จจริงทางสถิติในรอบประมาณกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมาว่า รายได้ระหว่างคนร่ำรวยที่สุด 20% ต่างจากคนยากจนที่สุด 20% ถึงราว 60 : 1 ที่เดียว

ประเด็นถกเถียงระหว่างแนวคิดทฤษฎีฟังกาและการโต้แย้งนับว่ายังคงดำรงอยู่ต่อไปในอีกหลายแง่มุม เช่น ประเด็นที่ว่า การฟังกาทุนต่างชาติเป็นบ่อเกิดของความไม่เสมอภาคเป็นธรรมดาในประเทศกำลังพัฒนาใช่หรือไม่ หรือว่าการพัฒนาไปตามวิถีทุนนิยมได้ช่วยยกระดับให้เกิดชนชั้นกลางมากขึ้น กระทั่งกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยเสรีได้จริงหรือไม่ เหล่านี้นับเป็นตัวอย่างคำถามเชิงวิชาการที่พึงพิจารณาหาคำตอบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์กันต่อไป

4. การพัฒนาทางการเมือง

ประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้วมักมีองค์ประกอบบางประการที่ถือเป็นเกณฑ์ที่วัดร่วมกัน ที่สำคัญคือมีการพัฒนาเป็นเมือง ประชากรมีการศึกษา สังคมมีผลิตภาพสูง มีความสลับซับซ้อน มีการจ้างงานตามความชำนาญเฉพาะ นอกจากนี้ การพัฒนายังจะต้องครอบคลุมในมิติสำคัญต่างๆพร้อมกันไปด้วย ไม่จะเป็นด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือด้านภูมิปัญญาต่างๆในที่นี่จะเน้นกล่าวถึงด้าน การพัฒนาทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยแบ่งพิจารณาเป็น 5 ประเด็น คือ 1) ลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง (Characteristics of Political Development) 2) กระบวนการของการพัฒนาทางการเมือง (The Process of Political Development) 3) การสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเสื่อมทางการเมือง (Political Institutionalization and Political Decay) 4) การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตย (Political Development as Democratization) 5) วัฒนธรรมทางการเมืองกับความมั่นคงของประชาธิปไตย (Political Culture and the Stability of Democracy)

ก. ลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาทางการเมืองนั้น มีผู้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้ต่างหาก เช่น บ้างก็ถือว่าหมายถึง การมีการบังคับใช้กฎหมาย มีการเลือกตั้งที่มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม หรือมีสถาบันตัวแทนของประชาชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการพัฒนาทางการเมืองซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมาอย่างต่อเนื่องมักมีองค์ประกอบ ดังนี้

(1) **การเน้นศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐบาลกลาง** ระบบการเมืองสมัยใหม่ที่ถือว่าพัฒนาแล้วมักมีแนวโน้มที่จะรวมศูนย์อำนาจและหน้าที่เกือบทั้งหมดไว้ที่ระบบการปกครองส่วนกลางระดับรัฐเป็นหลัก โดยที่ประชาชนก็จะยอมรับว่าเป็นพันธกิจของรัฐที่จะเป็นฝ่ายกำหนดนโยบายสาธารณะพร้อมทั้งถือเป็นพันธะความรับผิดชอบของประชาชนที่จะต้องยอมรับอำนาจหน้าที่ดังกล่าวด้วย สภาพการณ์ดังกล่าวก็ว่าได้เกิดรูปลักษณะการปกครองที่เป็นไปตามแบบแผนของกฎหมายบ้านเมืองซึ่งตั้งมั่นขึ้นแล้ว

(2) **การเมืองค์กรทางการเมืองตามแบบสมัยใหม่** สังคมที่ได้ชื่อว่ามี การพัฒนาทางการเมืองยังจะต้องมีโครงสร้างหรือองค์กรทางการเมืองที่มีความชำนาญเฉพาะ ในอันที่จะสามารถสนองต่อภารกิจสำคัญของหน้าที่ทางการเมืองให้บรรลุผลอย่างทั่วถึง ดังนั้น สภาพของสังคมดังกล่าว จึงย่อมมีความสลับซับซ้อน และ

ประกอบไปด้วยสถาบันทางการเมืองสำคัญๆ อันได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองตลอดจนสื่อมวลชน โดยต่างมักยึดมั่นในหลักการแห่งความเป็นเหตุเป็นผลและควมมีประสิทธิภาพเป็นเครื่องกำกับ

(3) **การมีพฤติกรรมทางการเมืองตามแบบสมัยใหม่** พลเมืองของประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมือง มักจะมีการพัฒนาตนเอง กระทั่งเกิดความรู้สึกจงรักภักดี และเกื้อกูลต่อระบบการเมืองของรัฐ เหนือกว่าความผูกพันที่มีให้กับกลุ่มเครือญาติในระดับพื้นฐาน ประชาชนโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น ทั้งในรูปของการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการไปเลือกตั้ง หรือช่วยรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง และอื่นๆ

(4) **การขยายขีดความสามารถของระบบการเมือง** ระบบของประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองยังสามารถตอบสนองต่อความต้องการต่างๆ ของประชาชน ตลอดจนสามารถควบคุมสภาพแวดล้อมต่างๆ ไปได้ เมื่อพิจารณาตามหลักการของ ทฤษฎีระบบ นั่นคือกลไกต่างๆทางการเมืองตลอดจนโครงสร้างและพฤติกรรมของรัฐ จะสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีลักษณะประสานสัมพันธ์กันสนองตอบต่อเป้าหมายของรัฐได้ดีขึ้นนั่นเอง ขีดความสามารถของระบบการเมืองดังกล่าวในทัศนะของเกเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel Almond) และเวอร์บา ซิดนีย์ (Verba Sidney) ต้องประกอบไปด้วยหลักที่ว่า มีการใช้ทรัพยากรมนุษย์และวัตถุจากสภาพแวดล้อม สามารถควบคุมการกระทำของบุคคลและกลุ่มได้ มีการตัดสินใจและดำเนินนโยบายที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนตามที่ได้มีการกำหนดคุณค่าไว้ร่วมกัน คุณค่าดังกล่าวต้องกำหนดผ่านโครงสร้างและขั้นตอนของสถาบัน และมีการเสริมสร้างภาพพจน์และความหมายด้วยการให้รางวัลและยกย่องให้คุณค่า

ข. กระบวนการของการพัฒนาทางการเมือง แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการของการพัฒนาทางการเมืองสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ นั่นคือระหว่างกลุ่มแรกที่เน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคม กับอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นปอเกิดของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคม

(1) **กลุ่มที่เน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม** แนวคิดนี้เชื่อว่าการพัฒนาทางการเมืองเกิดขึ้นมาด้วยเหตุผลประการสำคัญ เพื่อสนองตอบต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นเบื้องต้น ด้วย

เหตุผลที่ว่า การพัฒนาให้ทันสมัยไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาเมือง หรือการรวมพลังสังคมอะไรก็ตาม ต่างล้วนต้องอาศัยระบบการเมืองที่ทรงประสิทธิภาพ และสลับซับซ้อนเป็นรากฐานทั้งสิ้น ขณะเดียวกันในทางกลับกัน ระบบการเมืองที่ทรงประสิทธิภาพและสลับซับซ้อนเป็นรากฐานทั้งสิ้น ขณะเดียวกันในทางกลับกัน ระบบการเมืองที่พัฒนาเพิ่มมากขึ้นแล้ว ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องจัดหาปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือวิถีชีวิตชาวเมือง อันทันสมัยก็ตาม การที่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่สามารถจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของประชาชนได้ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือวัตถุก็ตาม ย่อมจะเป็นปัจจัยสำคัญช่วยเกื้อกูลให้พวกเขาพัฒนาความเชื่อเป็นคนรุ่นใหม่มากขึ้น เนื่องจากเป็นประโยชน์และคุณค่าของระบบ กระทั่งก่อให้เกิดความรู้สึกยอมรับอำนาจหน้าที่ของรัฐบาล รวมทั้งสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับคุณภาพเพิ่มขึ้น สำหรับการวิเคราะห์กระบวนการของกลุ่มแรกนี้เท่ากับถือว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นตัวแปรตาม โดยมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวแปรหลัก รากฐานการวิเคราะห์ตามแนวนี้เกิดจากระบบการเมืองซึ่งดำรงอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 18-19 ขณะที่ในกลุ่มที่สองจะอยู่ในช่วงประมาณครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 โดยยึดหลักว่าการเมืองเป็นตัวแปรหลักซึ่งนำการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเป็นตัวแปรตามอีกต่อหนึ่ง

(2) **กลุ่มที่เน้นว่าการพัฒนาการเมืองเป็นบ่อเกิดของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคม** แนวคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่าการพัฒนาระบบการเมืองเป็นเงื่อนไขสำคัญเบื้องต้นในอันที่จะนำไปสู่การซึ่งนำการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจและสังคมต่อไป นั่นคือถือว่าในฐานะที่ผู้นำทางการเมืองเป็นผู้ตัดสินใจกำหนดทิศทางของสังคม ดังนั้นจึงย่อมสามารถจะซึ่งนำการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มหรือบุคคล ตลอดจนระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคมได้ ทั้งนี้โดยมีระบบการเมืองเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงของทุกส่วนที่เหลือทั้งหมด ขั้นตอนสำคัญของกระบวนการพัฒนาจะเริ่มต้นจากการเข้าสู่อำนาจของผู้นำทางการเมืองเป็นเบื้องต้น จากนั้นผู้นำก็เข้าไปกำกับระบบการเมืองในการตัดสินใจและดำเนินนโยบาย ในอันที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองขึ้นมา โดยที่ผู้นำจำเป็นต้องผลักดันให้เกิดโครงสร้างและพฤติกรรมทางการเมืองตามแบบแผนที่ดีและมีประสิทธิภาพให้ได้

มาตรการสำคัญที่รัฐบาลจะต้องทำพร้อมกันไปก็คือ นอกจากต้องพยายาม ขจัดแหล่งอำนาจตามประเพณีดั้งเดิมของระบบราชการแล้ว ยังจะต้องปรับโครงสร้าง หน้าที่ของระบบราชการเสียใหม่ ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างให้มีพรรคการเมือง เฝ้าระดม คนบางกลุ่มให้เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ตลอดจนเข้าไป จัดการควบคุมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและบุคคลอย่างแข็งขันพร้อมกันไปด้วย นอกจากนี้ รัฐบาลยังสามารถจะเข้าไปบริหารนโยบายสาธารณะเพื่อพัฒนาชีวิตทางเศรษฐกิจ และสังคมต่างๆ ให้ทันสมัยขึ้นมาด้วย อาทิ ด้านเศรษฐกิจการเมือง ระบบการศึกษา วัฒนธรรม เอกลักษณ์ของชาติ สื่อมวลชน ตลอดจนระบบความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่าง ของการใช้ระบบการเมืองและนโยบายสาธารณะเป็นเครื่องชี้นำการเปลี่ยนแปลงอย่าง ทั่วด้านก็ได้แก่กรณีการปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การชี้นำของประธานเหมาเจ๋อตงของ สาธารณรัฐประชาชนจีน หรือการปฏิวัติชนิดพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินของพอลปอตผู้นำเขมร แดง เป็นต้น

ความสามารถของระบบการเมืองดังกล่าวจำเป็นต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญดังนี้ คือ สามารถใช้กฎเกณฑ์ควบคุมประชาชน สนองตอบต่อความปรารถนาของประชาชน อย่างยืดหยุ่น จัดหาและจัดสรรทรัพยากรให้กับประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่ปรับเปลี่ยนไปได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ฮันติงตันก็ตระหนักดีว่า แม้สถาบันทางการเมืองจะสามารถมีบทบาทนำการพัฒนาทางการเมืองได้ ทว่าก็พร้อมที่จะเผชิญกับความเสื่อมทางการเมืองได้ อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่อาจก่อให้เกิดความไม่เสถียรภาพขึ้นมาได้โดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านการระดมสังคมนิยม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเมือง การศึกษาและอื่น ๆ นั่นคือการระดมทางสังคมนิยมนำไปสู่การบ่อนเซาะค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งค้ำจุนระเบียบแบบแผนทางสังคมนิยมอยู่ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอาจก่อให้เกิดปัจจัยใหม่ๆ ที่ทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่างจริงจังมากขึ้น การพัฒนาเมืองอาจส่งผลให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มชนต่างๆ ที่หลายหลากแตกต่างกัน กลายเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกาะตัวกันเป็นมวลชนอย่างหนาแน่นเพิ่มขึ้นและการขยายตัวด้านการศึกษาและสื่อสารก็อาจส่งผลให้เกิดการตระหนักขึ้นในหมู่มวลชน ในทำนองที่ว่าพวกตนไม่ได้รับการสนองตอบด้านทรัพยากรต่างๆ หรือไม่ได้รับการยอมรับให้ความสำคัญอย่างเพียงพอก็เป็นได้

ปัจจัยเงื่อนไขดังกล่าวอาจนำไปสู่ความเสื่อมหรือความไร้ประสิทธิภาพทางการเมืองได้ หากว่าระบบการเมืองหรือสถาบันทางการเมืองไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ปกติแล้ว เมื่อเกิดปัจจัยดังกล่าวขึ้น มวลชนหรือกลุ่มชนชาติก็จะพากันเรียกร้องกดดันให้รัฐบาลตอบสนองด้วยการจัดหาสิ่งต่างๆ ให้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหางาน สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลและที่อยู่อาศัย การให้การศึกษากับประชาชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเปิดกว้างมากขึ้น ฯลฯ แต่เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายมักมีขีดความสามารถในอันที่จะตอบสนองได้อย่างจำกัด ประกอบกับขาดอำนาจและความชอบธรรมที่จะโน้มนำให้กลุ่มชนทั้งหลายยอมรับขีดจำกัดของรัฐ ดังนั้นจึงย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่ประชาชนย่อมเกิดความไม่พอใจรัฐบาล กระทั่งนำไปสู่การขาดเสถียรภาพและเกิดความเสื่อมทางการเมืองขึ้นในท้ายที่สุด

อันตั้งต้นได้วิเคราะห์ถึงยุทธศาสตร์ที่ผู้นำรัฐบาลมักนิยมใช้ในการ “ซื้อเวลา” เพื่อโน้มน้าวประชาชนมาเป็นพวกไว้ว่า โดยทั่วไปมักนิยมเลือกใช้การปลุกระดมทางการเมือง หรือไม่ก็ใช้การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น มากกว่าจะใช้หนทางเพิ่มสินค้าและบริการตอบสนองตามที่ประชาชนต้องการ และจากการใช้มาตรการดังกล่าวก็อาจจะทำให้ประชาชนพึงพอใจได้เพียงในระยะสั้นเท่านั้น ทว่ากลับจะยิ่งสร้างความรู้สึกรับช้อใจเพิ่มขึ้น เนื่องจากยังไม่ได้รับการตอบสนองสิ่งที่ต้องการ อันอาจนำไปสู่การสำแดงปฏิกริยาตอบโต้ด้วยการแสดงพลังทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นในรูปสันติวิธีจากการประท้วงเดินขบวน หรือถึงขั้นใช้กำลังรุนแรงด้วยการก่อจลาจล กบฏ รัฐประหารหรือปฏิวัติก็เป็นได้

ในอันที่จะแก้ไขปัญหามาจากการที่ประชาชนให้การสนับสนุนรัฐบาลลดลง รวมทั้งการเพิ่มความเรียกร้องต่อจากรัฐบาลเพิ่มขึ้น จึงจำเป็นอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องพยายามหามาตรการหรือกลไกบางอย่างมาเสริม ในบางกรณี หากผู้นำมีคุณสมบัติโดดเด่นเป็นที่ยอมรับของประชาชน ก็อาจช่วยทุเลาปัญหาให้ผ่อนหนักเป็นเบาไปได้บ้าง ทว่าก็ต้องยอมรับว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหามาในแบบที่ใช้คุณลักษณะส่วนตัว ซึ่งก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง และกระบวนการที่ได้พัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองแล้วระดับหนึ่ง ขณะที่อีกในบางกรณีก็อาจจะมีสถาบันทหาร ใช้กำลังเข้ายึดอำนาจ ทั้งนี้ภายใต้คำอธิบายหรือข้ออ้างว่าเพื่อการฟื้นฟูให้เกิดความมั่นคงในสังคมหรือหากไม่มีบุคคลหรือสถาบันหนึ่งใดเข้ามาแทรกแซง ก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงเพิ่มขึ้นจนถึงขั้นจลาจลได้ หรือมิเช่นนั้นก็อาจเกิดขบวนการปฏิวัติล้มล้างระบบการเมืองเดิมทั้งหมดด้วยกำลัง ซึ่งก็มักเกิดจากขบวนการคอมมิวนิสต์เป็นหลัก

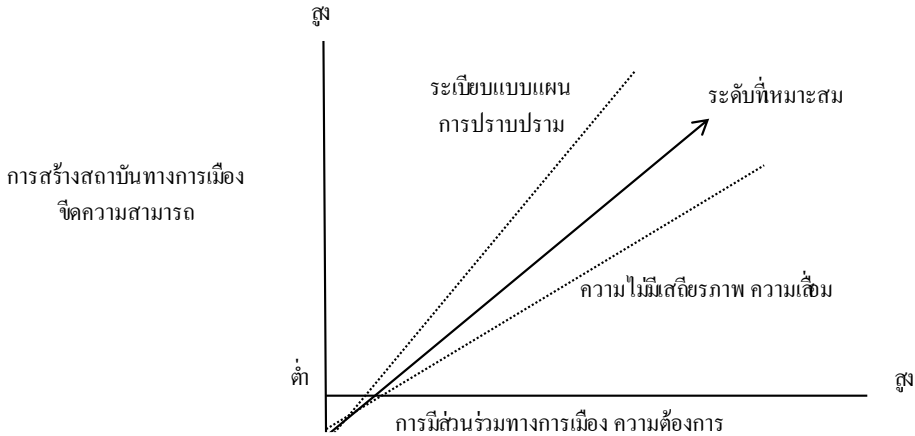
ต่อปัญหาที่ว่าหากจะสถาปนาให้เกิดสถาบันทางการเมืองที่เป็นปีกแผ่นขึ้นมาในสังคม จะต้องทำอย่างไร ในทัศนะของอันตั้งต้นแล้วอาจทำได้ใน 2 กรณี วิธีแรกก็โดยการที่ระบบการเมืองจะต้องเพิ่มพูนให้สถาบันทางการเมืองทรงคุณค่าและมีเสถียรภาพมากขึ้น เช่น ในกรณีประเทศที่ได้รับเอกราชจากประเทศแม่อาณานิคมค่อยๆสร้างระบบการเมืองสมัยใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำเป็นต้องสร้างพรรคการเมืองเป็นสถาบันพื้นฐานในการพัฒนาการเมือง ทว่าก็มีประเทศไม่มากนักที่ประสบความสำเร็จตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว ส่วนอีกวิธีหนึ่งก็กลับเป็นในทางตรงกันข้าม นั่นคือกลับไปใช้มาตรการจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการระดมทางสังคมแทน

อันจะเป็นผลให้กิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ถูกควบคุมปิดกั้น โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของพรรคการเมือง การเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน ตลอดจนการแข่งขันทางการเมืองในหมู่ชนชั้นนำ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั่วไปด้วย ยิ่งกว่านั้น รัฐยังอาจอาศัยระบบการศึกษาและสื่อมวลชนในการหล่อหลอมความเชื่อและปฏิบัติการทางการเมืองของประชาชนได้อีกด้วย

นอกจากนั้น ยังอาจใช้มาตรการระดมให้มวลชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงสนับสนุนระบบการเมืองได้อีกด้วย ตัวอย่างกรณีการปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การนำของประธานเหมาเจ๋อตงของสาธารณรัฐประชาชนจีนในช่วงปี พ.ศ.2505–2511 ซึ่งได้มีการปลุกระดมมวลชนให้มาวิญญูณปฏิวัติ และจิตสำนึกทางอุดมการณ์เสียสละเพื่อมวลชน ด้วยการทุ่มเททำงานหนักร่วมกันเพื่อพัฒนาประเทศให้บังเกิดความเสมอภาคเป็นธรรมกันโดยถ้วนหน้า อาทิ การใช้แรงงานเพื่อการเพาะปลูก ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ชุดคุ้ยคลอง ทำถนน ตีกรามบ้านช่องต่างๆ ฯลฯ แต่เนื่องจากดำเนินการมากเกินไป และขาดการจำแนกในลักษณะยึดคัมภีร์แบบไร้เดียงสา เป็นผลให้เสียโอกาสที่จะใช้ความรู้ความสามารถของคนบางกลุ่มไปในทางสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพราะทุกกลุ่มถูกบังคับให้ไปใช้แรงงานโดยเสมอภาคกัน ที่สำคัญคือก่อให้เกิดภัยอันเป็นผลเสียหายต่อประเทศชาติโดยรวมเฉพะอย่างยิ่งทำให้เศรษฐกิจและผลผลิตตกต่ำลงเป็นอันมาก

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเสื่อมทางการเมืองของฮันติงตันได้ข้อสรุปว่า การพัฒนาทางการเมืองจะบรรลุผลได้ก็ต่อเมื่อผู้นำทางการเมืองสามารถสร้างดุลยภาพบางอย่างให้เกิดขึ้น นั่นคือดุลยภาพระหว่างการสร้างสถาบันทางการเมืองและขีดความสามารถของระบบการเมือง กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความต้องการทางการเมืองของประชาชน โดยที่หากรัฐบาลเน้นเสริมสร้างด้านการมีส่วนร่วมก็จะนำไปสู่การเกิดความเสื่อมทางการเมืองตามมา ทศนะดังกล่าวของฮันติงตันแสดงถึงการเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันทางการเมืองที่มีต่อการพัฒนาการเมืองเป็นหลัก และเห็นความเรียกร้องต้องการและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางการเมืองไปโดยปริยาย นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นเด่นชัดในมุมมองของฮันติงตันที่กล่าวถึงแนวคิดทำนองเดียวกันนี้ว่า “ปัญหาประการสำคัญไม่ได้อยู่ที่ขาดเสถียรภาพ แต่อยู่ที่

การสร้างสรรค์สังคมที่มีระเบียบแบบแผนตามกฎหมายเสียมากกว่า” กระทั่งถึงกับกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่า “สังคมสามารถมีระเบียบแบบแผนได้โดยปราศจากเสรีภาพ แต่ไม่สามารถจะมีเสรีภาพได้โดยปราศจากระเบียบแบบแผน”

แผนภูมิแสดงการสร้างสถาบันทางการเมืองและความเสื่อมทางการเมืองในทัศนะ ของฮันดิงตัน

ง. **การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตย** โดยทั่วไปแล้ว นักรัฐศาสตร์จากโลกตะวันตกส่วนมากมักจะมองว่า การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตยเป็นของคู่กัน ทว่าหากวิเคราะห์กันในเรื่องหลักการแล้ว ความหมายของการพัฒนาทางการเมืองไม่น่าจะต้องเป็นแบบเดียวกับประชาธิปไตยแบบเสรีเสมอไป เนื่องจากยังมีประเทศที่ใช้ระบบอื่นซึ่งถือได้ว่ามีการพัฒนาทางการเมืองเช่นกัน อาทิ ระบบคอมมิวนิสต์ ไม่ว่าจะเป็นในสาธารณรัฐประชาชนจีน เกาหลีเหนือ เวียดนาม ลาว และคิวบา เป็นต้น แม้ว่าการพัฒนาทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออกจะล่มสลายไปก็ตาม อย่างไรก็ตาม คงต้องยอมรับว่าอย่างน้อย ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีก็ได้รับการยอมรับมากขึ้นทุกที ไม่เฉพาะแต่ในอดีตประเทศคอมมิวนิสต์ที่ล่มสลายไปจะปรับเปลี่ยนมาใช้ระบบประชาธิปไตยเท่านั้น ประเทศอื่นๆ ในลาตินอเมริกา เอเชียและแอฟริกาต่างก็พากันเปลี่ยนแปลงเช่นกัน อาทิ นิคารากัว อาร์เจนตินา เกาหลีใต้และไนจีเรีย เป็นต้น

สำหรับหลักเกณฑ์ทั่วไปซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ สะท้อนถึงระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย มีดังนี้ คือ ระบบการเมืองนั้นๆ จะต้องยินยอมให้มีพรรคการเมืองฝ่ายค้าน กระบวนการเลือกตั้งต้องเปิดโอกาสให้สามารถเลือกผู้สมัครได้อย่างอิสระ และผู้นำทางการเมืองก็ต้องน้อมรับผลการเลือกตั้งที่ออกมาอย่างโปร่งใส รวมทั้งต้องมีเกณฑ์กำหนดระยะเวลาการดำรงอยู่ในตำแหน่งทางการเมืองไว้ อย่างแน่ชัดด้วย เกณฑ์พื้นฐานดังกล่าวนับวันแต่จะได้รับการยอมรับกว้างขวางมากขึ้นทุกขณะในปัจจุบัน กระทั่งกำลังจะกลายเป็นมาตรฐานสากลมากขึ้นทุกที

ต่อกรณีดังกล่าวทำให้ได้แง่คิดพิจารณาขึ้นมาว่า เหตุใดระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีจึงได้ขยายตัวมากขึ้นตลอดเวลา คำอธิบายในเรื่องนี้ก็คงจะมีได้ในหลายลักษณะเช่นในมิติทางการเมือง บ้างก็ว่าเมื่อมีประเทศหนึ่งใดเปลี่ยนการปกครองไปเป็นประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็นแบบอย่างให้ประชาชนในประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ทว่าได้เห็นคุณค่าของมันพยายามเรียกร้องให้ผู้นำปฏิรูปการเมืองจนสำเร็จ ขณะที่ในบางกรณีก็เกิดจากการล่มสลายของการปกครองแบบเผด็จการหรือแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ อันเป็นผลให้เกิดมีช่องทางที่ประชาชนสามารถอาศัยสถานการณ์นั้นเรียกร้องประชาธิปไตยได้ โดยที่รัฐบาลเดิมไม่มีอำนาจจะกดขี่ปราบปรามได้เช่นเดิม กรณีดังกล่าวที่มีลักษณะร่วมสมัยก็ได้แก่ในค่ายคอมมิวนิสต์และประเทศกำลังพัฒนาที่กล่าวถึงไปแล้ว

หากจะหันมามองในเชิงเศรษฐกิจกันบ้าง นักวิชาการจำนวนมากที่เดี๋ยวต่างเห็นสอดคล้องกันว่า ระบอบประชาธิปไตยดูจะเจริญงอกงามดีในดินแดนที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ขณะที่กลับเหี่ยวเฉาไปในดินแดนที่มีความยากจนข้นแค้น เหตุผลก็คงเป็นด้วยความเป็นจริงที่ว่าแม้ประชาชนเคลื่อนไหวเรียกร้องกันเพิ่มขึ้นหลังจากประเทศมีประชาธิปไตย แต่ประเทศที่สามารถสนองตอบข้อเรียกร้องและความต้องการเชิงเศรษฐกิจของประชาชนได้ ผลลัพธ์ก็ย่อมก่อให้เกิดความพึงพอใจ และไม่นำไปสู่ความเสื่อมหรือไร้เสถียรภาพทางการเมืองในท้ายที่สุด ขณะเดียวกัน ปัจจัยภายนอกก็ส่งผลกระทบต่อระบอบประชาธิปไตยได้เช่นกัน เช่นในช่วงทศวรรษที่ 1980 ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตในฐานะมหาอำนาจสำคัญของโลก ต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อการกดดันการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยและเป็นเผด็จการของประเทศในเขตอิทธิพล เช่น กรณีสหรัฐอเมริกากดดันรัฐบาลเผด็จการทหารพม่าด้วยการตัด

ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหาร หรือ สหภาพโซเวียตภายใต้การนำของ กอร์บาเชฟก็ตัดการสนับสนุนรัฐบาลเผด็จอำนาจที่ไม่เป็นที่ยอมรับในยุโรปตะวันออก เป็นต้น

ในท้ายที่สุดแล้ว ต่างก็ยอมรับกันว่า แม้ในระยะหลังนี้จะมีประเทศหันมาปกครองแบบประชาธิปไตยเสรีกันมากขึ้น แต่ก็เห็นสอดคล้องกันว่าหากปราศจากการสร้างให้เกิดความเป็นสถาบันทางการเมืองที่มั่นคง ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนจนสำเร็จผลแล้ว ระบบประชาธิปไตยที่มั่นคงสถาพรคงยากจะเกิดขึ้นได้ กระทั่งอาจนำไปสู่การล่มสลายกลับไปสู่ระบอบเผด็จอำนาจอยู่ร่ำไป ดังเช่นที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2543 ในเอกวาดอร์ในทวีปอเมริกาใต้และในปากีสถานในเอเชียใต้ เป็นต้น

จ. วัฒนธรรมทางการเมืองกับความมั่นคงของประชาธิปไตย โดยทั่วไปต่างยอมรับกันว่า มีปัจจัยหลายประการเป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย อาทิ ปัจจัยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมด้านการศึกษา หรือบทบาทอันอิสระของสื่อมวลชน ปัจจัยทางการเมืองที่มีพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง มีองค์กรตัวแทนของประชาชน ฯลฯ ทว่ามีนักรัฐศาสตร์บางกลุ่มเห็นต่างออกไป กาเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel Almond) และซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verba) เสนอทัศนะไว้ในหนังสือชื่อวัฒนธรรมของพลเมือง (The Civic Culture) ในปี พ.ศ.2506 ว่าปัจจัยต่างๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะปัจจัยทางการเมืองจะเอื้อต่อรูปแบบทางการเมืองของประชาธิปไตยก็ต่อเมื่อมีวัฒนธรรมทางการเมืองสอดคล้องกันไปด้วยเท่านั้น โดยจะต้องผนวกรวมเข้ากับการมีวัฒนธรรมของพลเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองในที่นี้จะหมายถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant Political Culture) ในการมีความสำนึกทางเมืองสูง และมีความกระตือรือร้นสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน ทั้งนี้จะต้องผนวกรวมเข้ากับการมีวัฒนธรรมของพลเมืองในการยึดหลักของการใช้เหตุผลพิจารณาตัดสินปัญหาทางการเมืองอย่างรอบด้านปราศจากอคติด้วย ดังนั้น คุณสมบัติสำคัญของพลเมืองที่จะเอื้อต่อการเสถียรภาพและความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตยจึงได้แก่ ความโน้มเอียงของประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมือง ควบคู่ไปกับความสามารถที่จะเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองที่ดี และความสามารถในการเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการปกครองที่ดีนั่นเอง

5. สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงการพัฒนาทางการเมืองมาโดยลำดับ ทำให้สามารถได้ข้อสรุปร่วมสำคัญว่า แนวโน้มซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง จะเน้นไปที่การจำกัดควบคุมบทบาทของรัฐให้ดำรงอยู่อย่างเหมาะสม ตัวอย่างการล่มสลายของระบบการเมืองแบบเผด็จการทหารและคอมมิวนิสต์นับเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีว่า การเมืองที่รัฐเข้าไปมีบทบาทครอบงำล้วนเป็นบ่อเกิดและที่มาของความล้มเหลว ด้วยเหตุนี้เองทำให้ระบอบประชาธิปไตยได้รับการยอมรับเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากเป็นรูปแบบปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมแบบเปิดกว้าง กระนั้นก็ดีระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) ก็มีจุดอ่อนในแง่ที่ยังไม่สามารถสนองต่อการแก้ปัญหา และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ดีพอ เหตุปัจจัยที่นักรัฐศาสตร์หลายฝ่ายวิเคราะห์ถึงสาเหตุไว้สอดคล้องกันประการหนึ่งก็คือความเห็นที่ว่าพลเมืองต่างมีบทบาทและส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยทางอ้อม (Indirect Democracy) โดยผ่านผู้แทนเท่านั้น ไม่น่าจะเป็นเงื่อนไขที่เพียงพอในโลกปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของแนวคิดเสนอให้ประชาชนเข้าไปมีบทบาทผ่านประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ในรูปความเคลื่อนไหวภาคพลเมืองผ่านขบวนการประชาสังคม เพื่อจะสามารถกำกับบทบาทของผู้แทนหรือภาครัฐอีกชั้นหนึ่ง ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ไทยที่เกี่ยวข้อง โดยมีจุดเน้นต่างกันเป็น 2 กรณี คือ แนวคิด “การเมืองของพลเมือง” ของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ซึ่งเน้นประชาธิปไตยชนิดที่ประชาชนปกครองตนเอง (Self – Government Democracy) กับแนวคิด “ประชารัฐ” ของชัยอนันต์ สมุทวณิช ซึ่งเน้นประชาธิปไตยชนิดที่พลเมืองและชุมชนเข้าร่วมเป็นภาคีกับอำนาจรัฐในการพัฒนาประเทศ

รากฐานแนวคิด “การเมืองของพลเมือง” เห็นว่า การเน้นพัฒนาสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หรือกลุ่ม “รัฐธรรมนูญนิยม” มักไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและการปฏิรูประบบราชการเท่าที่ควร ทว่ากลับเน้นกลไกกติกา สถาบันทางการเมืองต่างๆ ทั้งด้านนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการมากกว่า ดังนั้นจึงเน้นให้ภาคประชาชนหรือประชาสังคม (Civil Society) เข้าไปมีบทบาทเพิ่มขึ้น ทั้งนี้โดยไม่เน้นการทำงานผ่านรัฐ เพื่อที่จะสามารถจำกัดขอบเขตของอำนาจรัฐ และลดภาระหน้าที่ของรัฐ ด้วยการทำให้รัฐเล็กลง กระทั่งในท้ายที่สุด รัฐจะเข้าไปทำหน้าที่สำคัญๆ ของตนได้อย่าง

มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป ขณะที่แนวคิดของ “ประชารัฐ” จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐในลักษณะประชาสังคม ซึ่งเปิดโอกาสให้พลเมืองและชุมชนร่วมเป็นภาคีกับอำนาจรัฐมากกว่า ด้วยการเข้าร่วมรับรู้และร่วมตัดสินใจระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนแบบสามประสาน

โดยสรุปแล้ว การพัฒนาทางการเมืองของโลกปัจจุบันมีลู่ทางไปในแบบประชาธิปไตยเสรีที่เปิดโอกาสให้พลังกลุ่มองค์กรหรือชุมชนของพลเมืองเข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แนวโน้มการเมืองยุคใหม่ของการปฏิรูปดังกล่าวนับว่ามีพลังเคลื่อนไหวเติบโตไม่น้อย กระทั่งทำให้น่าเชื่อได้ว่าจะเป็นผลดีต่อสังคมโดยรวมให้เกิดธรรมาภิบาล (Good Governance) ในอันที่จะนำมาซึ่งความโปร่งใสไร้การทุจริตประพฤติมิชอบ ขณะที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพได้ในที่สุด

6. บทส่งท้าย

ภาพลักษณ์ของโลกที่นับว่าได้รับการยอมรับกันในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ก็คือภาพของการขัดแย้งกันทางอารยธรรม จนนำไปสู่การล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์และเป็นช่วงเฟื่องฟูของระบอบเสรีประชาธิปไตย ที่มาของแนวคิดนี้มาจากซามูเอล ฮันติงตัน (Samuel Huntington) เป็นผู้เสนองานเขียนเรื่อง “การปะทะกันทางอารยธรรม” (The Clash of Civilization) ที่มุ่งเน้นอธิบายว่าปัญหาความขัดแย้งและการเผชิญหน้ากันของประเทศต่างๆ ในโลกปัจจุบันมีรากเหง้ามาจากการขัดกันทางอารยธรรม ระหว่างสังคมกลุ่มวัฒนธรรมขงจื้อที่ศรัทธาศาสนาขงจื้อโดยมีสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นหนึ่งในแกนนำค่ายสังคมนิยมของโลกคอมมิวนิสต์ กับสังคมกลุ่มวัฒนธรรมคริสต์ที่ศรัทธาศาสนาคริสต์โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำค่ายประชาธิปไตยของโลกทุนนิยม และสังคมกลุ่มวัฒนธรรมอิสลามที่ศรัทธาศาสนาอิสลามโดยมีกลุ่มประเทศรัฐอิสลามและ/หรือขบวนการก่อการร้ายในภูมิภาคตะวันออกกลางเป็นแกนนำค่ายอิสลามของโลกมุสลิมและ/หรือกลุ่มก่อการร้าย

ต่อมาขณะที่สหภาพโซเวียตประเทศแกนนำค่ายสังคมนิยมของโลกคอมมิวนิสต์ร่วมกับสาธารณรัฐประชาชนจีนต้องล่มสลายลง วัฒนธรรมขงจื้อแบบสังคมนิยมของจีนได้ลดการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมคริสต์แบบทุนนิยมของสหรัฐลง

โดยหันไปปรับรับระบบทุนนิยมไปผสมกลายเป็นระบบสังคมนิยมแบบการตลาดแทน ดังนั้นการเผชิญหน้ากันทางอารยธรรมในโลกปัจจุบันจึงกลายเป็นความขัดแย้งหลักทางทหารและความมั่นคงระหว่างค่ายประชาธิปไตยของโลกทุนนิยมกับค่ายอิสลามของโลกก่อการร้ายเป็นหลัก แม้กระนั้นก็ตาม คู่ขัดแย้งสำคัญทั้งด้านการเมืองการทหารและเศรษฐกิจจะระหว่างสหรัฐกับจีนก็ยังคงดำเนินคู่ขนานกันไปอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มชัดเจนว่าจีนกำลังแซบเคียวไล่หลังสหรัฐมาอย่างกระชั้นชิด ส่วนงานเขียนของฟรานซิส ฟูกูยามา (Francis Fukuyama) ที่วิเคราะห์ชี้นำไปในทางที่เชื่อว่าระบอบเสรีประชาธิปไตยจะสามารถเอาชนะระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไปสู่ยุคเสรีประชาธิปไตยเพื่อพวงจวนสามารถยึดกุมฐานะผู้นำได้ในท้ายที่สุดนั้นปรากฏอยู่ในงานเขียนเรื่อง "จุดจบแห่งประวัติศาสตร์" (The End of History) อย่างไรก็ตามจากข้อสรุปวิเคราะห์ภาพรวมที่มองแนวโน้มการพัฒนาการเมืองของโลกว่าแนวโน้มนำไปในทางเสรีประชาธิปไตยมากขึ้นในช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ 20 ดังกล่าว เมื่อโลกก้าวมาถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 21 จนถึงปัจจุบันในปี ค.ศ. 2020 หรือ พ.ศ. 2563 กลับปรากฏว่าเกิดมีข้อกังขาต่อข้อสรุปดังกล่าวมากขึ้นตามลำดับ กล่าวคือดูเหมือนว่าความเป็นประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 21 กำลังถดถอยสู่ลัทธิอำนาจนิยม (Authoritarianism) มากขึ้น

ตัวอย่างหลักฐานที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวก็มีอาทิรายงานขององค์กรฟรีดอมเฮาส์ (Freedom House) ในปี พ.ศ. 2560 ได้ให้ข้อสรุปว่าระบอบประชาธิปไตยกำลังเข้าสู่วิกฤตร้ายแรงจากการที่กระบวนการเลือกตั้ง เสรีภาพสื่อและกระบวนการยุติธรรมถูกคุกคาม หรือไม่ก็ข้อมูลที่ช่วยยืนยันเป็นอย่างดีจากรายงานดัชนีประชาธิปไตย 2559 (Democracy Index 2016) จากหน่วยวิเคราะห์เศรษฐกิจของนิตยสารดิอีโคโนมิสต์ (Economist Intelligence Unit) ที่ศึกษาประชาธิปไตยใน 165 ประเทศกับอีก 2 ดินแดนซึ่งพบว่า มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 5.52 จากคะแนนเต็ม 10

แนวโน้มความถดถอยของประชาธิปไตยมีปรากฏอยู่ทั่วไปนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1970 ไม่ว่าจะเป็นที่สหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตกหรือญี่ปุ่น ที่มีลักษณะตรงกันก็คือประชาชนกว่าครึ่งไม่เชื่อถือนักการเมืองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวา โดยเฉพาะไม่เชื่อถือนักการเมืองในประเด็นที่โจษจันกันโดยทั่วไปเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันว่าแพร่สะพัดกันอย่างกว้างขวาง ปัญหาต่างๆ ถูกทับถมกันมานาน

กระทั่งในระยะหลังพรรคการเมืองและนักการเมืองประเภทสุดโต่งสุดขั้วที่มีนโยบายขัดแย้งกับหลักการของลัทธิเสรีประชาธิปไตยกลับได้รับความนิยม อาทิ ในฝรั่งเศส อิตาลี กรีซ สเปน ฟิลิปปีนส์ กัมพูชา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยประธานาธิบดี โดนัลด์ ทรัมป์ ผู้ชูนโยบาย “สหรัฐอเมริกาต้องมาก่อน” (America First) ซึ่งเน้นต่อต้านและต่อสู้กับต่างชาติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ด้วยการใช้อำนาจอย่างไร้ขอบเขตและไม่เน้นยึดโยงกับลัทธิเสรีประชาธิปไตยแต่อย่างใด แม้แต่กระทั่งยอมที่จะละทิ้งหลักการร่วมมือร่วมใจกับชาวโลกเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาโลกร้อนตามข้อตกลงปารีสที่รัฐบาลชุดก่อนเคยลงนามเข้าร่วมก็ตาม

ในทางกลับกันปรากฏว่าประเทศที่ปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยมปฏิรูปบางประเทศก็กลับประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศจนได้รับการยอมรับมากขึ้นตามลำดับ อาทิ สาธารณรัฐประชาชนจีนภายใต้การนำของประธานาธิบดีสีจิ้นผิง ผู้สามารถผลักดันการพัฒนาประเทศไปสู่ความมั่งคั่งจนถึงกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนยอมแก้ไขรัฐธรรมนูญให้สามารถอยู่ในตำแหน่งตลอดชีวิตประดุจเป็นจักรพรรดิ หรือในกรณีประธานาธิบดีวลาดิมีร์ ปูตินของรัสเซียก็สามารถครองอำนาจยาวนานภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบผูกขาดอำนาจจากความสำเร็จที่สามารถฟื้นฟูประเทศจากมหาอำนาจที่เกือบล่มสลายให้กลับมายิ่งใหญ่อีกครั้งจนพลเมืองมีกินมีใช้ดีกว่าแต่ก่อน แต่ทว่าประเทศอื่นๆ อีกหลายสิบประเทศในอเมริกาใต้ แอฟริกา เอเชีย และประเทศในอ่าวเปอร์เซียก็เป็นแบบอำนาจนิยมที่ล้มเหลวเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ข้อสรุปสังเคราะห์ที่เคยเป็นที่ยอมรับกันต่อมาว่าระบอบเสรีประชาธิปไตยจะเป็นทางออกหรือทางเลือกที่ดีที่สุดเมื่อหลายทศวรรษที่ผ่านมาจึงถูกท้าทายและตั้งคำถามจากความเป็นจริงทางการเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้น จนอาจนำไปสู่บทสรุปสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ชุดใหม่และกลายเป็นว่าชุดความคิดดังกล่าวจะพ้นสมัยไปแล้ว เนื่องจากแม้ดูจะดีจริงตามทฤษฎีแต่กลับมีปัญหาในทางปฏิบัติเพราะเกิดปัญหาที่ไม่สามารถปฏิบัติได้จริงจนกลายเป็นระบอบอำนาจนิยมแอบแฝงที่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกอยู่ในมือชนชั้นนำส่วนน้อย

ลักษณะเด่นของระบอบเสรีประชาธิปไตยแบบอำนาจนิยมแอบแฝงดังกล่าวก็คืออำนาจและผลประโยชน์ต่างๆ จะตกอยู่ในมือชนชั้นผู้ปกครองเป็นหลัก โดยที่ภาคประชาสังคมขาดโอกาสที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริงในการแบ่งปันปันส่วน

ผลประโยชน์และอำนาจอย่างเป็นธรรม กล่าวคือสถาบันทางการเมืองต่างๆ โดยเฉพาะพรรคการเมืองส่วนใหญ่จะตกอยู่ภายใต้อำนาจของชนชั้นปกครองที่แวดล้อมไปด้วยระบบอุปถัมภ์ของนักธุรกิจการเมือง โดยที่การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองจะตกอยู่ในแวดวงของนักการเมืองและนักธุรกิจผูกขาด ข้าราชการและทหารระดับสูงและผู้มีอำนาจบารมีระดับท้องถิ่น ดังนั้น ระบบบงการประชาธิปไตยแบบอำนาจนิยมแอบแฝงจึงตกอยู่ในแวดวงอำนาจของชนชั้นปกครองและเพื่อประโยชน์ของชนชั้นปกครองเป็นสำคัญ

ดังนั้น การพัฒนาการเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตยแห่งต้นศตวรรษที่21ที่จะบังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อต่อต้านระบบบงการประชาธิปไตยแบบอำนาจนิยมแอบแฝงจึงจำเป็นต้องผลักดันให้ดำเนินควบคู่ไปกับหลักธรรมาภิบาลในฐานะการปกครองที่ดี (Good Governance) ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดระเบียบเพื่อให้สังคมของประเทศทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข อีกทั้งอยู่ในความถูกต้องเป็นธรรมตามหลักพื้นฐานการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีซึ่งประกอบด้วย 1.หลักนิติธรรม(The Rule of Law) 2.หลักคุณธรรม (Morality) 3.หลักความโปร่งใส (Accountability) 4.หลักการมีส่วนร่วม(Participation) 5.หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) และ6.หลักความคุ้มค่า (Cost) ทั้งนี้เพื่อสร้างไว้ซึ่งสังคมที่มีความเสมอภาคเป็นธรรมทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในหมู่พลเมืองโดยถ้วนหน้ากัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2528). *การเมืองมนุษย์ : รัฐศาสตร์ทวนกระแส*. กทม. : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). *พระราชรัฐกับการเปลี่ยนแปลง*. กทม. : สถาบันนโยบายศึกษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษ รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กทม. : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกษร.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2536). *สังคมเข้มแข็ง*. กทม. : สำนักพิมพ์มิ่งมิตร.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2539). “ประชาธิปไตยในยุคหลังสมัยใหม่.” ใน *จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิง กระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา?*. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). กทม. : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2541). *การเมืองโลกหลังสมัยใหม่*. กทม. : บริษัทศิลปสยามบรรจภัณฑ์ และการพิมพ์ จำกัด.
- นฤมิตร สอดสุข. (2537). *อ่านสังคมไทย 5 นาที : รวมบทความ บทความวิจารณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวรรณกรรม*. กทม. : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____. (2538). *ประวัติศาสตร์ไทยและประเทศเพื่อนบ้านในเอเชีย : การต่อสู้เพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตย*. กทม. : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- _____. (2543). *สังคมไทยในโลกหนังสือ*. กทม. : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ประเวศ วะสี. (ม.ป.พ.). *การปฏิรูปการเมือง ทางออกของประเทศไทย*. กทม. : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พททิสถาน ชุมพล (ม.ร.ว.). (2530). *ระบบการเมือง*. กทม. : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุค ศรีอาริยะ. (2537). *โลกาภิวัตน์ 2000*. กทม. : ไอโอเนค.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2540). *การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา*. กทม. : โครงการเอกสารและตำรา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อัมภาวงศ์ ปาณิกบุตร. (2540). *แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการเมือง*. กทม. : สถาบันนโยบายศึกษา.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). *อนุทินของการเดินทางของความคิด จากรัฐสู่อารยสังคม และพลเมือง*. กทม. : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อนุชาติ พวงสำลีและกฤตยา อาชวนิจกุล. (บรรณาธิการ). (2542). *ชบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*. กทม. : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ภาษาอังกฤษ

Dean A. Minix, Sandra M. Hawley's. (1998). *Global Politics*. U.S.A. : Wadsworth Publishing Company.

Fuguyama, Francis. (1989). "The End of History?." *National Interest*, No.16 (Summer) : 3-18.

Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon and Schuster.

Hans-Peter, Martin & Harald Schumann.(1997). *The Global Trap : Globalization & the Assault on Democracy and Prosperity*. Translated by Patrick Camiller. London and New York : Zed Book Ltd.,.

James N. Danziger. (1996). *Understanding the Political World A Comparative Introduction to Political Science*. U.S.A. : Longman Publishers.

Joseph S. Nye and John D. Donahue. (Ed's.). (2000). *Governance in a Globalizing World*. U.S.A. : Brookings Institution Press.

McRae, H. (1994). *The World in 2020 : Power, Cultural and Prosperity : A View of the Future*. (London : Harpers Collins).

Wilber. Charles and Kenneth Jameson. (Ed's.). (1992). *The Political Economy of Development and Underdevelopment*. New York : McGraw-Hill.